

Michał Klementowicz¹
Wydział Teologii
Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

Tekstem / wzorzec homilii. Konceptualizacja zjawiska

[The Archetype of the Homiletic Text. Conceptualizing the Phenomenon]

Streszczenie: W opracowaniu opisano schemat wzorca tekstu homilii. W ramach charakterystyki ukazany został archetyp w ujęciu ogólnym oraz szczegółowym. Normatywny charakter artykułu jest przesłanką do dyskusji nad odrębnością gatunkową głoszonego w liturgii słowa. Służyć ma m.in. konsekwentnemu uprzedmiotowieniu tzw. tekstologii homiletycznej. Opis wzorca tekstu otrzymał w artykule utylitarną typologię. Dotyczy ona przede wszystkim konwencji „zarządzania informacją” zawartej w kerygmacie Objawienia. Sposób postępowania z treściami zakłada ukazanie jej nowości, doniosłości oraz kreatywności, co w dalszej perspektywie służyć ma efektywnej komunikacji z obecnymi na celebracji odbiorcami.

Summary: This study discusses the homiletic text as archetype. It is intended to contribute to the ongoing discussion of the genre distinctiveness of the word proclaimed in the liturgy as well as to make more objective and consistent so-called “homiletic textology”. As a crucial element in the argumentation, the notion of an archetype is described in both general and specific terms. A utilitarian perspective is taken on the archetype of the homiletic text, with particular concern for the principle of „information management” contained in the kerygma of God’s Revelation. The handling of content in a homily is analyzed with attention to its novelty, relevance and acceptability, all of which, in turn, assists effective communication with the audience present at the celebration.

Słowa kluczowe: archetyp, tekst, homilia, tekstologia, kerygmat, informacja.

Keywords: archetype, text, homily, textology, kerygma, information.

¹ Michał Klementowicz, Katedra Homiletyki, Wydział Teologii, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Al. Raclawickie 14, 20-950 Lublin, Polska, michal.klementowicz@kul.pl, <https://orcid.org/0000-0001-5375-7961>.

Wstęp

Począwszy od usystematyzowania w latach sześćdziesiątych XX w. nauki o tekście, czyli ponadzdaniowym spojrzeniu na aktywność językową, pojawia się w tej refleksji określenie „tekstem”. Jest to niezależny termin wprowadzony do dyskursu naukowego przez Waltera A. Kocha i nawiązującego do niego Wolfganga U. Dresslera. U podstaw formułowanych przez nich założeń leży przekonanie o istnieniu teoretycznego (wirtualnego) schematu lub wzorca wypowiedzi, który dzięki aktywności uczestników komunikacji jest aktualizowany (De Beaugrande R.-A., Dressler W.U., 1981, s. 32–49).

Skoro koncepcja wzorca wypowiedzi pojawia się w szeroko rozumianej problematyce komunikacji, prawomocne wydaje się pytanie o możliwość zastosowania przywołanej teorii do opisu homilii jako gatunku wypowiedzi. Czemu miałyby to służyć? Otóż celem będzie określenie norm głoszonego słowa za pomocą narzędzi tekstologii. To założenie streszcza pojęcie „konceptualizacji”. W praktyce znamiona teologiczne wypowiedzi, w których realizowane są konkretne cechy, zostaną po pierwsze zestawione z założeniami teorii tekstu. Całość opracowania służyć będzie rozwojowi taksonomii gatunków dyskursu liturgicznego (warunkuje to z kolei rozwój tzw. tekstologii homiletycznej)². Po drugie podjęta refleksja pozwoli na uprawdopodobnienie lub konsekwentną falsyfikację tezy o odrębności gatunkowej homilii. Po trzecie refleksja nad wzorcem będzie koncentrować się na kluczowych cechach wypowiedzi w perspektywie doskonalenia przekazu słowa.

W artykule przyjęto następujący porządek. W punkcie pierwszym ukazana zostanie synteza tradycji archetypu w teorii tekstu. Pozwoli to już na wstępie określić tzw. wzorzec stanowiący homilii. W punkcie drugim założenia tekstemu zostaną uporządkowane za pomocą dwóch rozwiązań tekstologicznych. Będą to: koncepcja „superstruktury” Teuna van Dijka oraz idea „tekstu kliszowanego” opracowana przez Stanisławę oraz Jerzego Bartmińskich. W punkcie trzecim ukazany zostanie praktyczny wymiar systematyzacji wzorca homilii. W podsumowaniu przedstawione będą dalsze kierunki refleksji zwłaszcza w obszarze tzw. schematu pojęciowego tekstu.

² Termin „tekstologia homiletyczna” jest wyrażeniem, które łączy w sobie odrębne tradycje naukowe. Z jednej strony desygnaty związane z teologią słowa Bożego, z drugiej narzędzia aplikowane w teorii tekstu. W ramach refleksji w zaproponowanej subdyscyplinie dochodzi do oceny form języka religijnego związanych z głoszeniem kerygmatu. Aspekt analityczny uzupełniany jest przez konwencje normatywne. Istnienie odrębnej subdyscypliny otrzymuje uzasadnienie wraz z systematycznym rozwojem refleksji w przedmiotowym zakresie.

Wzorzec stanowiony – ujęcie ogólne

Systematyzacja wzorca tekstu domaga się uwzględnienia dotychczasowych poszukiwań naukowych. Przyjmują one wiele rozwiązań dla podjętej tutaj problematyki (Bartmiński J. i Niebrzegowska-Bartmińska S., 2012, s. 55–56). W analizie zwraca się uwagę na definicję skonstruowaną przez wybitną językoznawczynię Hadumod Bußmann. Jej ścieżka myślowa jest syntezą poszukiwań poprzez nawiązanie do Saussure'owskiej koncepcji w strukturze podziału języka na *langue* oraz *parole* (Bartmiński J. i Niebrzegowska-Bartmińska S., 2012, s. 54). Pierwszy z elementów – *langue* – pozwala rozumieć język jako pewien teoretyczny konstrukt, system zależności. Taki ogólny schemat otrzymuje z kolei stosowną realizację. Ma to miejsce dzięki aktywności komunikacyjnej określonej grupy osób – w ten sposób można wyjaśnić drugi z poziomów, czyli *parole*³. Pozostając w takiej konwencji, Bußmann sytuuje archetyp jako abstrakcyjny twór językowy. Zdaniem autorki leży on jednak u podstaw konkretnych tekstów realizowanych w praktyce. Ważnym kryterium jest podkreślenie przez autorkę kategorii „powtarzalności” cech wzorca językowego (Bartmiński J. i Niebrzegowska-Bartmińska S., 2012, s. 54). Całość spojrzenia pozwala na wstępną konceptualizację opisywanego przedmiotu, który sytuowany jest pomiędzy teoretycznym schematem myślowym (tzn. „czymś” abstrakcyjnym lub możliwie ogólnym) oraz faktyczną realizacją systemu (tzn. „czymś” spełnionym, fizycznym).

Przyjmując powyższe spostrzeżenia, pojawia się interesująca zależność. Otóż językoznawcy nie precyzują sposobu postępowania przy opisie archetypu tekstu. Można zatem postawić pytanie, czy uchwycenie powtarzalnych cech (form tekstowych) pozwala nazwać jakiś fenomen językowy, który w następstwie czasowym może być podstawą nowego gatunku (ewentualnie pomóc w typologizacji tekstowej)? Czy raczej odwrotnie, tzn. ogólny opis teoretyczny wypowiedzi dopiero po pewnym czasie (dzięki obserwacjom) daje szansę, aby na podstawie istniejącej praktyki semiotycznej określić trwałość schematu. Kwestii tej nie można rozstrzygnąć jednoznacznie. Wydaje się jednak, że stabilność oraz powtarzalność cech składniowych, leksykalnych, stylistycznych otwiera pole do ujednocznienia tego, czym jest wzorzec oraz w dalszej kolejności tekstem.

³ Dość prosty podział na *langue/parole* nie może w sposób oczywisty zostać przełożony na relacje pojęć język/tekst. Należy wyjaśnić, iż według Bogdana Walczaka oraz Jolanty Migdał prawomocne jest co prawda kojarzenie *langue* z językiem jako systemem, niemniej nie jest właściwe orzekanie o poziomie saussurowskiej *parole* jako tekście, czyli aktualizacji teoretycznego systemu języka. Według badaczy „dopiero od pojęcia użycia języka możemy dojść do pojęcia tekstu – innymi słowy: z poziomu użycia języka możemy ‘derywować’ pojęcie tekstu w jego aspekcie i konkretnym, i zwłaszcza uogólnionym, typowym” (Walczak B., 2013, s. 72–73).

W jaki sposób zatem zmierzyć się z określeniem archetypu homilii? Istotne wydaje się, aby uwzględnić przede wszystkim trwałość atrybutów związanych z teologią słowa Bożego. Kluczowe są tutaj źródła, tzn.: treści Objawienia, liturgia, nauczanie Magisterium oraz nawiązanie do sytuacji życiowej słuchaczy. Maria Wojtak proponuje, aby tradycyjne rozumienie uzupełnić o trwałe interferencje gatunku. Wspomina o relacjach homilii względem retoryki oraz konwencjach komunikologicznych. W tych ostatnich akcentuje zwłaszcza dialogiczność formy liturgicznego głoszenia słowa. Poza wymienionymi elementami autorka strukturę wzorca stanowionego łączy także z podstawowymi modelami homiletycznymi. Konwencję dopełnia ważne spostrzeżenie, że charakterystyka nie ma elementów związanych ze stylistyką, co uwarunkowane jest koniecznością prowadzenia szczegółowych analiz, jakie determinowane są adresatami (Wojtak M., 2019, s. 248–269). Całość tak ujętego archetypu można jeszcze uzupełnić o zakresy treściowe homilii. Chodzi o wymiar: kerygmaticzny, didaskaliczny, egzystencjalny, moralny oraz mistagogiczny (*Homilia integralna*, 2017, s. 21–170). Wymienione zbiory porządkują układ źródeł. Pozostają też w bezpośredniej relacji do szeregu własności tekstologicznych. Na ich podstawie można opisać: koherencję tekstu, prototekst, właściwą delimitację czy wreszcie usytuowanie międzytekstowe wypowiedzi homilisty (Klementowicz M., 2022, s. 53–68).

Zaprezentowany opis stanowi zbiór kryteriów pragmatycznych oraz poznawczych, jakie są podstawą tzw. kodu gatunkowego homilii (Wojtak M., 2019, s. 250). W ten sposób teolodzy oraz językoznawcy w możliwie ogólny sposób mówią o „wzorcu stanowionym”. Jego określenie ma niezaprzeczalnie zalety. Służy przede wszystkim systematyzacji wypowiedzi języka religijnego. Skonstruowany projekt ma też wartość preskryptywną. Chodzi o wpływ na świadomość gatunkową głoszących (Wojtak M., 2019, s. 251). Istotne wydaje się ponadto oddziaływanie na odbiorców przekazu, którzy poszerzają świadomość w zakresie opisywanego tekstu.

Odpowiedź na pytanie, co jest ogólnym i abstrakcyjnym archetypem wypowiedzi nie spełnia jednak wszystkich założeń tego artykułu. Wyodrębnienie ogólnego wzorca to krok w kierunku uporządkowania pewnych założeń. Nie jest to jednak odpowiedź na pytanie o tekstem. Oba pojęcia, mimo że bardzo bliskie, nie są jednak w pełni tożsame. Wzorzec jest ogólnym zbiorem własności, tekstem stanowi natomiast jego formalne uszczegółowienie. Według Bartmińskich merytorycznie powinien on zawierać najbardziej charakterystyczne walory tematyczne oraz niezbywalny zamysł intencjonalno-kompozycyjny wypowiedzi (2012, s. 57). Chodzi zatem o najbardziej kluczowy walor semiotyczny homilii, bez którego traci ona swoją specyfikę w całej taksonomii gatunków języka religijnego. Czy nie jest

zatem zasadne, aby pominać koncepcję wzorca (ujęcie ogólne archetypu) i bezpośrednio poszukiwać specyficznego rdzenia tekstu? Nie jest to działanie uprawnione. Wynika to z zależności obu pojęć. Zaprezentowany wzorzec świadczy bowiem o stabilności powielanego materiału leksykalnego (Majer-Baranowska U., 1998, s. 28). Dopiero na tej podstawie otwiera się możliwość doboru norm, które dla homilii są *sine qua non* powstającego tekstu.

Archetyp – ujęcie szczegółowe

Przytoczony opis wzorca stanowionego ujawnił szereg własności homilii. Nie jest to jednak satysfakcjonująca charakterystyka. Jej uzupełnieniem będzie dalsza precyzacja w postaci definicji tzw. ujęcia szczegółowego.

Można zauważyć, że teoria tekstu, o ile w ogóle podejmuje kwestię rozbudowanego ujęcia archetypiczności, zakłada, aby w schemacie szczegółowym ująć niezbywalne cechy gatunku. Nie jest to działanie proste. Dla przykładu, jeżeli homilię nazwiemy „X”, to jej reprezentacja w postaci poszczególnych przypadków X1, X2, ... X10 stanowi przykład realizacji gatunku pod warunkiem spełnienia określonych cech, tzn.: C1, C2, C3 ... CN. Problematiczne jest jednak określenie wystarczającej liczby „C”. W konsekwencji można postawić pytanie, ile własności „C” wystarczy, aby zadośćuczynić wymogom reprezentacji gatunku „X”? Doprecyzowana liczba cech będzie w konsekwencji odpowiedzią na pytanie o tekstem.

Kluczem do powyższej zasady może być inspiracja zaczerpnięta z teologii słowa Bożego. Określa się w niej tzw. funkcję podstawową homilii. Jej kształt podyktowany jest spójnością semantyczną w oparciu o konsekwentnie przedstawiany kerygmat. Jego kształt determinowany jest układem treści Objawienia w Lekcjonarzu. Taka budowa ma także wpływ na prezentowanie w tekście pozostałych zakresów treściowych (Klementowicz M., 2017, s. 14–19).

Zasadność powyższej intuicji wynika z *Dyrektorium homiletycznego* (2015, s. 37–100). Dokument określa ramy dla przekazu słowa, systematyzując jako kluczowe właśnie teksty biblijne. Takie ujęcie w kluczu genealogii homilii rozwijane jest przez teologów. Wiesław Przyczyna nie tylko podkreśla nieodłączny charakter przekazu biblijnego. Akcentuje także uwarunkowania tekstu, dla którego istotnym tłem jest sprawowana liturgia (Przyczyna W., 2013, s. 100). Podobną inspirację na podstawie dokumentów Kościoła zaprezentował Henryk Sławiński. Badacz, wskazując na treści biblijne, stwierdza, że ich właściwy porządek tworzy zręby przekazu słowa w czasie celebracji (Sławiński H., 2018, s. 103–106). Teologowie, pisząc o treści kerygmatu, zwracają jeszcze uwagę na walor poznawczy homilii.

Ma ona na celu przekazywanie misteriów Chrystusa (Dyk S., 2016, s. 240–244). W homiletyce materialnej przymiot ten odnoszony jest do mistagogii (Dyk S., 2007, 103–112), co dla teorii wzorca tekstu jest ważnym elementem stylistyki wypowiedzi⁴.

Przekaz kerygmatu jest zatem nadrzędnym schematem treściowym ogłoszonego w liturgii słowa. Skonstruowana w taki sposób konwencja nazywana jest przez T. van Dijka „superstrukturą” (1980, s. 204–205). W zaproponowanym terminie chodzi o dostrzeżenie pewnej globalnej budowy, która zawiera kluczowe elementy związane z typologią tekstu (van Dijk T. A., 1993, s. 107–126). Własność w postaci struktury funkcjonującej „ponad” tekstem (przedrostek „super”) wydaje się przesłanką do ujęcia specyfiki danej aktywności komunikacyjnej (Duszak A., 1998, s. 175–187). Homilia spełnia taki wymóg poprzez posiadanie narzędzia wymuszającego logiczno-kompozycyjny schemat słowa. Zdaniem van Dijka dostrzeżenie takiej konwencji pozwala odróżnić kategorie ogólne (w tym przypadku wzorzec ogólny), od tych, które rozstrzygają o wartości semantycznej, czyli tekstemowej (van Dijk T. A., 1985, s. 69, 84).

Przytoczona powyżej konwencja kerygmatu pozostaje także spójna z obecną w literaturze koncepcją tzw. treści kliszowanych (Bartmiński J. i Niebrzegowska-Bartmińska St., 2012, s. 57–59). Tekstem określa się tutaj powielany fragment oryginalnego dzieła, który w nowych interpretacjach wykorzystywany jest jako wątek semantyczny, motyw przewodni lub ewentualnie topos. W nowym dziele wybrany z oryginalnego dzieła fragment (jego parafraza lub interpretacja) wykorzystywany jest i zaczyna funkcjonować w nowej konwencji fabularnej. Paradoksalnie w podobny sposób dzieje się w homilii. Przekaz Objawienia (jako prototekst), zgodnie z wytycznymi teologii słowa Bożego, nie powinien być powtarzany literalnie. Jego aktualizacja oznacza w najogólniejszym spojrzeniu uwspółcześnienie przekazu. W warsztacie homilisty powinny pojawić się zatem wątki semantyczne, którymi duchowny dialoguje z wybranym uprzednio tematem ważnym dla samego słuchacza. To działanie zakłada z kolei dobór odpowiednich form stylistycznych. Generalnie semantyczna spójność z wymową Biblii oznacza aplikowanie w orędziu głównej myśli perykopy. Tekstem jest tutaj zatem treść kerygmatu ujęta w ramy twórczego działania homilisty. Posługuje się on wzorcem tekstu w sensie ścisłym, tworząc własny, oryginalny przekaz.

⁴ Mistagogia zakłada taki układ treściowy, w którym głoszone słowo, przy zachowaniu treści kerygmatu, odsłania misterium Chrystusa. Bezpośrednim adresatem formułowanego przesłania misterium jest słuchacz słowa, który dzięki formie przekazu ma nie tylko mieć świadomość spotkania z Bogiem. Istotne jest, aby odbiorca podtrzymał dialogiczny charakter treści przez chęć udzielenia Stwórcy odpowiedzi. To ostatnie może się dokonać poprzez konkretną praktykę życia, w tym również postawy w czasie samej celebracji (Dąbrowka M., 2017, s. 149–170).

Uchwycenie tekstemu homilii jako „nad” – struktury słowa, która uwspółcześniana jest w przekazie jako kliszowana matryca, w dużej mierze porządkuje przekaz. Jest tak zarówno w ujęciu teologicznym, jak również teoritextowym. Trudno jednak pozbyć się swoistego sceptycyzmu poznawczego, w którym językoznawcy, respektując określanie wzorca wypowiedzi, twierdzą, że konstrukcja nie jest rozwiązaniem wyczerpującym. Głównym zastrzeżeniem pozostaje tutaj sam proces twórczy. Może on być rozumiany jako stojący w sprzeczności z inklinacjami standaryzacji wynikającymi z posługiwania się archetypem⁵. Paradoksalnie jednak wzorzec nie jest tutaj problemem. Jego trafne rozumienie pozwala bowiem poprawnie przekazywać treści. To z kolei tworzy możliwość podejmowania efektywnych czynności twórczych.

Dysponowanie treścią wzorca

Określenie wzorca głoszonego słowa, zwłaszcza w konwencji szczegółowej, pozwala skoncentrować się na kluczowych cechach tekstu. W swojej budowie tekstem homilii wymusza niejako, aby uwagę ogniskować na treści kerygmatu. Tym samym jest to związane z pracą nad kluczową funkcją języka, tzn. deskrypcją lub inaczej funkcją informacyjną. Oznacza to, że materiał (umieszczony w Lekcjonarzu) za pomocą technicznych zabiegów można modelować. Dzięki temu kliszowane treści mogą być przekazywane w sposób odpowiadający skutecznej komunikacji. Refleksja na tym polu otrzymała nawet pewien zakres formalizacji. Streszcza ją wyrażenie: „zarządzać informacją”. Chodzi tutaj o wpływ na procesy poznawcze, które mogą być optymalizowane dzięki budowaniu przekazu w sposób zaplanowany, celowy i zamierzony (*Słownik encyklopedyczny informacji*, 2002, s. 307).

Czy opisane zjawisko można transponować na grunt liturgii? Baza, którą mówca będzie się posługiwał w tym przypadku jest wyłącznie zawartość Objawienia. Proces „zarządzania” nie wymaga włączania do wypowiedzi dodatkowych treści. Chodzi natomiast o dysponowanie posiadanymi już wartościami teologicznymi. Wśród możliwych zastosowań w teorii komunikacji podkreśla się kilka metod. Jedną z nich jest zwracanie uwagi na nowość prezentowanych treści (Dobek-Ostrowska B., 2007, s. 32). Sama własność wydaje się jasna. W praktyce chodzi jednak o unikanie w glosze-

⁵ Interesujące spojrzenie prezentuje m.in. Maria Wojtak. Według niej „Wzorzec [...] to nie matryca pozwalająca mechanicznie odlewać kolejne okazy gatunku, czyli wypowiedzi”. W postrzeganiu genologii autorce bliższa jest koncepcja, która określa istnienie cech wypowiedzi, które z kolei dają podstawę do wyróżnienia tzw. realizacji wzorca, tekstowych reprezentacji oraz tzw. twórczych odniesień (Wojtak M., 2014, s. 65).

niu kwestii oczywistych lub wielokrotnie omawianych. Niepożądane wydają się ponadto zagadnienia związane z pozorną argumentacją. W takich wypowiedziach brakuje nowych konkluzji, pojawia się natomiast wątpliwe bądź pozorne wnioskowanie. Identyfikowanie w budowanym przekazie treści nowych może być obarczone pewnym niebezpieczeństwem. Chodzi o nadmierną ilość prezentowanych w homilii zagadnień. Nadmiarowości informacji, o której jest tutaj mowa, staje w poważnej sprzeczności z ekonomią przekazywanych treści. To natomiast utrudnia przyswojenie transmitowanych znaczeń (*Słownik encyklopedyczny informacji*, 2002, s. 221).

Drugim elementem możliwego posługiwania się informacją jest ukazywanie doniosłości przesłania (Dobek-Ostrowska B., 2007, s. 32). W tym przypadku zasadne jest prezentowanie takiej zawartości merytorycznej, która związana jest z potrzebą wiedzy leżącą po stronie odbiorców. Zastosowanie tej cechy w homilii nie jest łatwe. Domaga się z całą pewnością doskonałej znajomości audytorium. W teorii, pisząc o doniosłości informacji, zwraca się uwagę, aby mówca respektował psychiczne nastawienie jednostki w kierunku postrzegania pewnych elementów treściowych, które dla samego słuchacza pozostają mniej lub bardziej istotne. Można zauważyć, że przywołana możliwość dysponowania kerygmatem jest spójna z kluczową cechą tekstu, jaką jest merytoryczna akceptabilność wypowiedzi (Wilkoń A., 2002, s. 32).

Kolejną własnością, która umożliwia dysponowanie treścią kerygmatu, jest kreatywność. Wybrane pojęcie implikuje szerokie pole definicyjne. Kluczowa jest tutaj jednak forma myślenia twórczego (Cudowska A., Białystok 2004, s. 79–87). Dla treści kerygmatu istotne jest tutaj budowanie nowych skojarzeń. Dzięki nim przesłanie Objawienia może zostać ukazane w sposób bardziej zrozumiały. Aplikując kreatywność, nie można jednak stawiać tej własności w opozycji do osiągnięć teorii relewancji. W praktyce inwencja homilisty nie może zaburzać relacji między „coded meaning” oraz „inferred meaning” (Clark B., 2013, s. 14–18). Złamanie zasady między „zakodowanym znaczeniem” a „znaczeniem wnioskowanym” może doprowadzić do braku zrozumienia pomiędzy podmiotami.

Wymienione formy są przykładami realizacji funkcji informacyjnej języka. W teorii tekstu są one odnoszone do kategorii efektywności. Komunikat mieści się w przytoczonym kryterium, kiedy przekazywana treść jest przydatna dla użytkownika oraz zaspokaja potrzebę wiedzy obecną w odbiorcy (*Słownik encyklopedyczny informacji*, 2002, s. 307). Dla homilii powyższe kryteria związane są z pracą nad treścią kerygmatu. Tworzy to szansę na skuteczne ukazywanie misteriów życia Jezusa, a tym samym na rozpoznanie samego gatunku przez potencjalnych słuchaczy.

Zakończenie – postulat schematu pojęciowego

Z przedstawionych w niniejszym tekście rozważań można wyprowadzić kilka kluczowych czynników. Po pierwsze elementem wyjściowym w opisie wzorca są powtarzalne elementy wypowiedzi. Po drugie chodzi o ocenę, na ile walory te są trwałe. Po trzecie istotna jest schematyczność układu wypowiedzi, co pozwala na rozpoznawalność konkretnej struktury gatunkowej. Ostatecznie ważna jest także semiotyczna oryginalność danego uzusu językowego. Wszystkie wymienione cechy pozwoliły wskazać w opracowaniu zarówno ogólny wzorzec tekstowy homilii, jak również opisać jego uszczegółowioną formę.

Przedstawione tu rozważania nie zamykają jednak dyskusji w obszarze archetypiczności głoszonego słowa. Zasadność dalszych zabiegów potwierdza m.in. socjologiczna analiza homilii⁶. W czym zatem można byłoby udoskonalić zjawisko wiedzy dotyczącej wzorca? Zaproponowana w punkcie trzecim – efektywność przekazu jest rozwiązaniem technicznym. Operacjonalizacja nie jest tutaj działaniem docelowym. Kluczowy jest natomiast efekt. Takim mierzalnym rezultatem mógłby być przykładowo schemat pojęciowy wypowiedzi. Wymieniona możliwość ma swoje źródła w pracach T. van Dijka. Według badacza uporządkowana wiedza tworzy swobodnego rodzaju ramę. Jest to związane z naturalną tendencją, w której istnieje dążność do posługiwania się schematami porządkującymi otrzymywane przekazy⁷. Oznacza to, że człowiek przede wszystkim konceptualnie ujmuje świat. A jego procesy poznawcze umożliwiają z czasem identyfikację pojęć przechowywanych w pamięci (van Dijk T. A., 2013, s. 20). Jak zatem mógłby powstać taki schemat pojęciowy homilii? Otóż musiałby on zaistnieć w umysłach odbiorców dzięki posługiwaniu się określonymi elementami wzorca (zarówno w szerokim, jak i precyzyjnym znaczeniu). Jak to zrealizować? Schematem byłby na trwałe wygenerowany system, np. kojarzony przez odbiorców z treściami kerygmatu. Powstawałby on stopniowo. Bazą poznawczą byłyby odkrywane misteria Chrystusa, korespondujące z potrzebami odbiorców. To wszystko umożliwiałoby upowszechnianie wiedzy

⁶ Badania przeprowadzone na grupie ludzi młodych pokazały, że respondenci mieli nie tylko duże trudności z rozpoznaniem samego gatunku. Mankamentem było ponadto poważne naruszenie norm homilii przez samych głoszących (Adamczyk T., Klementowicz M., 2022, s. 100–107).

⁷ Wymieniona „rama pojęciowa” jest zasadą organizującą pamięć. Obydwa terminy, tzn. „pojęcie” i „rama” w tradycji teorii tekstu uznawane są za należące do struktur kognitywnych. Obie własności mają filozoficzne oraz logiczne tło, co daje możliwość aplikowania ich w semantyce. Wyjaśniając swoją propozycję, van Dijk zauważa, że „pojęcie” jest „funkcją”, która stwierdza o jakiejś właściwości osób, rzeczy lub zdarzeń. Badacz zauważa, że w ramach kategorii pojęć człowiek dokonuje operacjonalizacji w „przestrzeni semantycznej”, łącząc pewne własności. W ten sposób powstaje liczba „pojęć” wiązanych z określonym przedmiotem (van Dijk T.A., 2013, s. 19–20).

w zakresie samego tekstu. Z czasem uzus językowy stałby się kategorią trwałą, co mogłoby mieć także kluczowe znaczenie dla omawianej w artykule kategorii gatunku.

BIBLIOGRAFIA

- Adamczyk Tomasz, Klementowicz Michał, 2022, *The Homily in the Eyes of the Youth. The Problem of Symmetry. A Sociological and Textual Analysis*, *Seminare. Poszukiwania naukowe*, nr 43/4, s. 99–114.
- Bartmiński Jerzy, Niebrzegowska-Bartmińska Stanisława, 2012, *Tekstologia*, Warszawa.
- Clark Billy, 2013, *Relevance Theory*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Cudowska Agata, 2004, *Kształtowanie twórczych orientacji życiowych w procesie edukacji*, Trans Humana, Białystok.
- Dąbrówka Michał, 2017, „Zaprowadzi ich do tryskających źródeł”. *Treści mistagogiczne przepowiadania homilijnego*, w: Michał Dąbrówka, Michał Klementowicz (red.), *Homilia integralna. Studium treści przepowiadania homilijnego*, Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej Biblos, Tarnów, s. 149–170.
- De Beaugrande Robert-Alain, Dressler Wolfgang Ulrich, 1981, *Einführung in die Textlinguistik*, Max Niemeyer Verlag, Tübingen.
- Dijk van Teun Adrianus, 1993, *Discourse and Cognition in Society*, w: David Crowley, David Mitchell (red.), *Communication Theory Today*, Oxford, s. 107–126.
- Dijk van Teun Adrianus, 1980, *Macrostructures. An Interdisciplinary Study of Global Structures in Discourse, Interaction, and Cognition*. Lawrence Erlbaum Associates, Hillsdale, New Jersey.
- Dijk van Teun Adrianus, 2013, *Semantic Macrostructures and Knowledge Frames in Discourse Comprehension*, w: Marcel A. Just, Patricia A. Carpenter (red.), *Cognitive Processes in Comprehension*, N. J., Lawrence Erlbaum Associates, Hillsdale, s. 3–32.
- Dijk van Teun Adrianus, 1985, *Structures of News in the Press*, w: Teun A. van Dijk (red.), *Discourse and Communication. New Approaches to the Analysis of Mass Media Discourse and Communication*, De Gruyter, Berlin, New York, s. 69–93.
- Dyk Stanisław, 2007, *Mistagogiczna natura i funkcja homilii*, *Przegląd Homiletyczny*, nr 11, s. 103–112.
- Dyk Stanisław, 2016, *Homilia jako przykład syntezy teologicznej*, *Kieleckie Studia Teologiczne*, nr 15, s. 239–254.
- Dobek-Ostrowska Bogusława, 2007, *Podstawy komunikowania społecznego*, Wydawnictwo Astrum, Wrocław.
- Duszak Anna, 1998, *Tekst, dyskurs, komunikacja międzykulturowa*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Homilia integralna. Studium treści przepowiadania homilijnego*, 2017, Michał Dąbrówka, Michał Klementowicz (red.), Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej Biblos, Tarnów.
- Klementowicz Michał, 2022, *Dyskurs liturgiczny. Uprzedmiotowanie zjawiska*, *Roczniki Teologiczne*, nr 69, z. 8, s. 53–68.
- Klementowicz Michał, 2017, *Homilia jako tekst integralny teologicznie*, w: Michał Dąbrówka, Michał Klementowicz (red.), *Homilia integralna. Studium treści przepowiadania homilijnego*, Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej Biblos, Tarnów, s. 9–19.

- Dyrektorium homiletyczne*, 2015, Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, Pallottinum, s. 37–100.
- Przyczyna Wiesław, 2013, *Homilia pięćdziesiąt lat po Soborze Watykańskim II, Pytania. Problemy. Wyzwania*, Kraków.
- Sławiński Henryk, 2018, *Homilia w zgromadzeniu eucharystycznym. Recepcja współczesnego nauczania Kościoła w Dyrektorium homiletycznym*, Wydawnictwo Salwator, Kraków.
- Słownik encyklopedyczny informacji, języków i systemów informacyjno-wyszukiwawczych*, 2002, oprac. Bożenna Bojar, Warszawa.
- Walczak Bogdan, 2013, *Jak Ferdinand de Saussure rozumiał przeciwstawienie „langue” i „parole”?*, *Linguistica Copernicana*, nr 2/10, s. 65–75.
- Wilkoń Aleksander, 2002, *Spójność i struktura tekstu. Wstęp do lingwistyki tekstu*, Wydawnictwo Universitas, Kraków.
- Wojtak Anna, 2004–2005, *Genologia tekstów użytkowych*, *Postscriptum*, nr 2–1/48–49, s. 156–171.
- Wojtak Maria, 2014, *Genologiczna analiza tekstu*, *Prace Językoznawcze*, nr 16/3, s. 63–71.
- Wojtak Maria, 2019, *Do Boga ..., o Bogu..., przed Bogiem. Gatunki przekazu religijnego w analizie filologicznej*, Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej Biblos, Tarnów.
- Wyrwas Katarzyna, 2000, *Wzorzec gatunkowy skargi i jego realizacje (na przykładzie tekstów literackich oraz skarg do instytucji)* w: Danuta Ostaszewska (red.), *Gatunki mowy i ich ewolucja*, t. 1, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice, s. 119–135.

